

юридичному факультеті засвоїв багато ідей, які згодом застосовував у політиці. Також державний діяч він піддався впливу краузіста Енріке Аренса. Реформатор відвідував Європу, де надихався тамтешніми змінами, а також був знайомий із напрацюваннями провідних економістів.

Список використаних джерел

1. Thomas M. Leonard. Batlle y Ordóñez, José // Encyclopedia of Latin America T. 4. P. 30
2. Fernández J. A. El joven Batlle. *Correo de los Viernes*. URL: <https://www.correodelosviernes.com.uy/El-joven-Batlle.asp> (date of access: 31.10.2024).
3. Delio Machado L. M. Nuevo enfoque sobre los orígenes intelectuales del batllismo: la contribución de la Facultad de Derecho : Doctoral dissertation. 2004. 581 p.
4. Malowany D. Batlle, Ahrens y Krause. *El Día Uruguay*. URL: <https://eldia.uy/batlle-ahrens-y-krause/> (date of access: 31.10.2024).
5. Aguerre M. L. José Batlle y Ordóñez y la economía política de su tiempo. *Revista de la facultad de derecho*. 2020. No. 48. URL: http://www.scielo.edu.uy/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2301-06652020000103115 (date of access: 31.10.2024).

*Лук'яниця Василь,
магістрант Національного університету
«Києво-Могилянська академія»*

ГЕОМАГНІТНІ ПЛАНИ ЯК ОСНОВА НОВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ КУЛЬТУРНОГО КОМПЛЕКСУ КУКУТЕНЬ-ТРИПІЛЛЯ

Основою нинішнього етапу досліджень культурного комплексу Кукутень-Трипілля (КККТ; для його частини на території України також вживаємо умовну узагальнену назву «Трипілля») є сучасна геомагнітна зйомка, здійснена протягом

декількох польових кампаній. Так, науковці з Даремського університету (Велика Британія) у 2009 і 2012–2013 рр. провели зйомку загалом на площі 286 га, склавши перший повний план мегапоселення (цей термін застосовуємо в якості синоніма до «поселення-гігант») КККТ – Небелівки [1, с. 122]. Рештою зйомок у 2011–2012, 2014, 2016–2018 рр. займалася українсько-німецька команда. Повні плани були отримані для невеликих поселень: Тального 3 (зйомка на площі 5,5 га), Мошурова 1 і 3 (на 12,4 га), Рогів (на 9,2 га) тощо; часткові – для найвизначніших поселень-гігантів: Тальянок (на 195 га), Майданецького (на 150 га), Доброводів (на 24 га), Глибочка (на 10,9 га), а також менших Аполянки (на 39 га), Коломийцевого Яру (на 3 га). Усі вони розташовані між Південним Бугом і Дніпром, а низка з них до певної міри вже були відзняті Валерієм Дудкіним і Григорієм Загнієм у 1970-х – 1990-х рр. Натомість для ряду поселень різного розміру в Буго-Дністровському міжріччі та на Волині часткові плани було отримано вперше: Війтівки (на 9,7 га), Білого Каменю (на 40,6 га), Мирогощі (на 1,5 га), Тростянчика (на 4,2 га), Ворошилівки (на 1 га) та ін. [2, с. 243–244, 249; 3, с. 104, 121, 126]. У цілому міжнародні команди здійснили геомагнітну зйомку близько 20 трипільських поселень на загальній площі понад 800 га [4, с. 180].

Інформація, отримана із планів невеликих поселень поблизу гігантів, дає цінні й часом несподівані результати: Мошурів 1 має всі елементи мегапоселення (подвійний еліпс забудови, мегаструктура, горни) на площі всього 7 га; Тальне 3 (лишень 1,2 га) складається з одного еліпса споруд, проте не має горнів (можливо, воно залежало від постачання керамічної продукції з інших поселень); два еліпси Рогів (5,3 га) незамкнені, а всередині розташовуються аномалії ніби від отворів, інтерпретовані як залишки чогось на кшталт загону (краалю), раніше невідомого для Трипілья, тощо [2, с. 243–244]. Аналіз планів із регіону на захід від Південного Бугу, менше дослідженого через зосередженість на Буго-Дніпровському міжріччі з його поселеннями-гігантами, у свою чергу доповнює і змушує переглянути висновки, засновані суто на даних останнього: так, навіть незначна знята ділянка Війтівки (її загальна площа оцінюється в 48 га) засвідчила наявність віялоподібного «ансамблю» із 3 мегаструктур (найбільша – 650 м²; цим

терміном позначаємо будівлі площею понад 100 м²), спростовуючи обмеженість цього явища територією між Бугом і Дніпром [2, с. 249, 253]; Білий Камінь реконструюється як максимальне за розмірами поселення Трипільля на захід від Бугу (97 або 102 га) і на знятій площі теж має «майдан» із 3 великими спорудами (найбільша – 825 м²), але розташованими «сходінками», що нашттовхує на думку про їхнє поступове, а не одночасне використання.

Заразом детальні геомагнітні плани відкрили перед дослідниками ряд нових напрямків та поставили на порядок денний деякі недостатньо розроблені. Так, обробка планів завдяки інверсивному (зворотному) фільтруванню дозволяє визначити розподіл магнетизації, а звідси – розрахувати магнітний момент кожної аномалії. Це дає ще більш точні й чіткі межі об'єктів (відповідно, полегшує обрахунок їх розмірів і площі), а також слугує для розрахунку маси спаленої глини (більша маса корелюється з вищим значенням магнетизації). У цьому контексті корисним є візуальний розподіл добре й погано спалених споруд у різних частинах поселення [1, с. 228].

Ще одним цікавим і плідним напрямком, запровадженим у трипільєзнавство завдяки сучасним геомагнітним планам, є так званий аналіз графіків видимості (Visibility Graph Analysis), що дозволяє краще дослідити структуру поселення й можливості взаємодії між його мешканцями. Плани різних поселень демонструють подібні результати: найбільш «помітними» були зони навколо мегаструктур і шляхи до них, найменш – території за зовнішнім еліпсом забудови, який ніби блокував видимість того, що відбувалося всередині [1, с. 158, 171].

Крім того, як зауважив румунський дослідник Станіслав Церна, попередня зйомка В. Дудкіна спонукала до «житло-орієнтованих» розкопок, а ями (передусім господарські) відкривалися випадково в контексті вивчення споруд. Натомість тепер, коли аномалії від ям можна чітко розрізнити на плані, з'явилася можливість «ямо-орієнтованих» розкопок, що дає безліч інформації. Адже, за висловом С. Церни, житла – це лише «миттєві знімки», які дають уявлення про їх стан напередодні й під час спалення, тоді як ями – «тривалі наративи», котрі

демонструють тяглість життя на поселенні, бо заповнювалися поступово [5, с. 56–57]. Реалізація цього підходу помітна під час розкопок Небелівки 2009, 2012–2015 рр. та Майданецького 2013–2014, 2016 рр., коли повністю чи частково було досліджено низку ям різного типу [1; 2], що стало можливим передусім завдяки широкій програмі шурфування.

Зрештою, матеріальні знахідки й більш глибокий аналіз планів, вивчення їхніх закономірностей і своєрідностей відкривають можливості для ряду реконструкцій щодо трипільського суспільства – напрямку, значно переглянутого й розширеного зарубіжними науковцями. Так, наприклад, певна хаотичність внутрішнього планування радіальних і так званих «тупикових» вулиць мегапоселень приводить британських дослідників до висновку, що якщо там й існував певний «централізований» контроль (виявлений у наявності кількох еліпсів, центральної пустої площі і т. п.), то він був обмежений «локальними» рішеннями «сусідств» (Neighbourhoods) і «кварталів» (Quarters), що виділяються в забудові. Відповідно, постулюється підхід «знизу догори», а не «згори вниз» у функціонуванні поселень-гігантів [4, с. 185]. Це допомагало впоратися зі скалярною напругою (scalar stress), або проблемою масштабованості – забезпечення існування поселення, чисельність жителів і розмір якого в рази перевищували стандартні для даної культури. Натомість розмір «кварталу» не особливо відрізнявся від звичайного поселення.

Отже, поява новітніх геомагнітних планів трипільських поселень завдяки масштабній програмі зйомки іноземними магнітометрами, здійсненої зарубіжними фахівцями, стала наріжним каменем сучасного етапу досліджень і ключовою складовою «другої методологічної революції» 2010-х рр. у трипільствознавстві, що поглибила й розширила результати «першої революції» 1970-х рр. (аерофото- та геомагнітна зйомка з визначеними ними «точковими» розкопками, що активно застосовувалися після відкриття поселень-гігантів). Плани поселень, що раніше не вивчалися; значно детальніші плани поселень, відзнятих у кінці минулого століття; перший повний план мегапоселення створили не лише точні схеми для проведення цілеспрямованих розкопок

(зокрема ям), а й відкрили небачені можливості для різносторонніх інтерпретацій. Крім визначення площ поселень і розмірів жител, виявлення нових елементів забудови, було простежено внутрішнє структурування, що стало підґрунтям для демографічних і соціальних реконструкцій.

Список використаних джерел

1. Early Urbanism in Europe: The Trypillia Megasites of the Ukrainian Forest-Steppe / ed. by B. Gaydarska. Warsaw : De Gruyter, 2020. XXIII, 576 p.
2. Ohlrau R. Maidanets'ke: Development and decline of a Trypillia mega-site in Central Ukraine. Leiden : Sidestone Press, 2020. 424 p. (Scales of Transformation in Prehistoric and Archaic Societies).
3. High precision Tripolye settlement plans, demographic estimations and settlement organization / K. Rassmann et al. *Journal of Neolithic Archaeology*. 2014. Vol. 16. P. 96–134.
4. Chapman J., Gaydarska B. Nine Questions for Trypillia Megasite Research. *Studia in Honorem Professoris Boris Borisov*. Veliko Trnovo, 2016. P. 179–197.
5. Terna S. How can we investigate the socio-economic structure of the Cucuteni-Tripolye mega-sites? Houses as Snapshots and Pits as Durable Narratives. *Archäologisches Korrespondenzblatt*. 2021. Vol. 51. № 1. P. 37–60.

*Слізавета Люта,
магістрантка Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ НОСІВ ЗАРУБИНЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Походження поховального обряду творів зарубинецької культури (кінець III ст. до н. е. – I ст. н. е.) є предметом дискусій. Існує думка, що його основні риси мають місцеве підґрунтя, зокрема на основі милоградських племен на Поліссі й